

**ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱՎԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ԻՆՏԵՐՆԵՏՈՒՄ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԵՎ ՔԱՐՈՋՉՈՒԹՅԱՆ ԱՐԻՔԵԶԱՆԱԿԱՆ
ՈԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Ժամանակակից գիտատեխնիկական առաջընթացի արդյունքում ստեղծվեց մի նոր երևույթ, որը մասնագիտական գրականության մեջ և զանգվածային լրատվական աղբյուրներում անվանվում է «տեղեկատվական պատերազմ»: Տեղեկատվական պատերազմը կարելի է բնութագրել որպես պայքար տեղեկատվական ազդեցության, տեղեկատվական-հաղորդակցական տարածությանը և միջոցներին տիրապետելու և դրանք սեփական շահերին ծառայեցնելու համար: Ընդ որում, տեղեկատվական պատերազմի դեպքում խոսքը գնում է սքոզված կամ բացահայտ կոնֆլիկտի մասին, քանզի տեղեկատվական ռեսուրսներին տիրապետելու անհրաժեշտությունը և ցանկությունը անպայմանորեն բխվում է հակախաղին՝ այլ սուբյեկտների կողմից, որոնք նույն նպատակներն ունեն: Բացի այդ, տեղեկատվական հնարավորությունները, մարդկանց լայն զանգվածների վրա ազդելու տեղեկատվական միջոցներն իշխանության, կառավարման իրականացման հիմնական և ամենաարդյունավետ լծակներից են, ուստի և դրանց տիրապետման շուրջ տարվող պայքարը սուր կոնֆլիկտային բնույթ է կրում:

Եթե պատերազմները ցեղերի, ապա՝ թագավորությունների միջև վարվում էին զենքի այն տեսակների միջոցով, որոնց կիրառումը ուղղված էր առանձին մարդկանց դեմ, այսինքն, երբ նման զենքի տեսակի մեկական կիրառումով մի մարդու կյանք էին խլում (օրինակ, սառը զենքը), ապա զենքի ժամանակակից տեսակները զանգվածային բնաջնջման զենք են (զենքի այդ տեսակներից մեկի մեկական կիրառումը հարյուր հազարավոր կամ նույնիսկ միլիոնավոր մարդկանց կյանք է խլում, օրինակ՝ ատոմային կամ միջուկային ռումբը, տարբեր տեսակի հրթիռներն ու ականները): Այս պայմաններում զենքի ժամանակակից

տեսակների կիրառումը մարդկությունը և կյանքը բնաջնջելու իրական սպառնալիք է ստեղծում:

Մյուս կողմից, ժամանակակից հասարակությունը պետք է կոնֆլիկտային համարել, քանի որ զանգվածային բնաջնջման զենքի ստեղծումն ու դրա հետևանքում առաջ եկած համամարդկային վտանգը ոչ միայն չվերացրեց միմյանց սպանելու վտանգը, այլ, ընդհակառակը, պատերազմները խոշոր տերությունների միջև այլափոխեց հակամարտությունների փոքր, ոչ ատոմային պետությունների և էթնիկ խմբերի միջև:

Վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում տեղի ունեցած և շարունակվող տասնյակ էթնիկ հակամարտությունները և տարածաշրջանային մակարդակի պատերազմներ վկայում են այն մասին, որ կոնֆլիկտայնությունը հատուկ է մարդկությանը, իսկ կոնֆլիկտների լուծման ռազմական միջոցները դեռևս ընդունելի են և կիրառելի: Սակայն, ժամանակակից կոնֆլիկտների կողմերը, խուսափելով մարդկային զոհեր կրելուց կամ ինչ-ինչ պատժառներով չկարողանալով մարտական գործողություններ վարել, փորձում են շեշտադրումն անել հակառակորդի վրա ազդելու ոչ այնքան ռազմական, որքան՝ տեղեկատվական միջոցների վրա: Սա թույլ է տալիս ընկճել թշնամուն, խուճապի մատնել նրան, կամ էլ համոզել հակառակորդին, որ հնարավոր ռազմական գործողությունների դեպքում նա պարտություն է կրելու, ուստի և ցանկալի է հանձնվել կամ զիջումների գնալ առանց ռազմական միջամտության:

Այսպիսով, ավանդական պատերազմները զենքի կիրառությամբ և փոխադարձ ոչնչացմամբ դանդաղորեն տեղափոխվում են տեղեկատվական դաշտ, որտեղ ավելի է ժամ և արդյունավետ տեղեկատվական-հաղորդակցական միջոցների կիրառությունը թույլ է տալիս հաղթել տեղեկատվական պատերազմում՝ խուսափելով զանգվածային զոհերից: Ինչպես գրում է այդ կապակցությամբ Գ. Գ. Պոչեպցովը, «Ապագայի պատերազմը ձգտելու է այսպես կոչված «աննուղղակի գործողությունների» ռազմավարությանը, որն արտահայտվում է հետևյալ խոսքերում. հակառակորդին պետք է հաղթել մինչև ռազմական բախումը: Եվ այստեղ դարձյալ կարևորվում են տեղեկատվական հոսքերը»¹:

---

¹ Почецов, Г. Г. (2003). Информационно-политические технологии. М.: Центр, с. 120.
510

Ավելին, այսօր պետք է խոսել նաև մեկ այլ, նոր տիպի պատերազմի մասին, որն արևմտյան կոնֆլիկտաբան Կ. Բոուլդինգի կողմից մշակված տիպաբանության համաձայն կարելի է «կոնֆլիկտ անհավասար կողմերի միջև»¹ անվանել, քանզի այսօր նման պատերազմներ տեղի են ունենում անհավասար քաղաքական, ռեսուրսային, տեղեկատվական և իշխանական կարգավիճակներում գտնվող գերպետության (ԱՄՆ, Ռուսաստան) և տնտեսապես հետամնաց ու թույլ տարածաշրջանային պետությունների (Աֆղանստան, Իրաք) միջև: Եվ եթե նման դեպքերում ռազմական ուժի կիրառման տեսակետից հաղթանակը գերպետությանն է, ապա տեղեկատվական դաշտում ռազմական տեսակետից թույլ կողմը կարող է ռևանշ վերցնել՝ աշխարհին ցույց տալով իր արդարացի լինելը:

Այդ իսկ պատճառով ժամանակակից հակամարտությունների կողմերը պետք է ապահովեն հաղթանակի ոչ միայն և ոչ այնքան ռազմական, որքան՝ տեղեկատվական կողմը: Դրա մասին է վկայում մասնավորապես այն, որ 2003 թ. Բաղդադի ռմբակոծությունները սկսվել էին Իրաքի հեռուստակայանի հրթիռային պայթեցումից, որպեսզի զրկեն իրաքցիներին սեփական լրատվական միջոցից և իրադարձությունների սեփական լուսաբանումից: Փոխարենը ԱՄՆ ռազմական և քաղաքական ներկայացուցիչները պարբերաբար դիմում էին Իրաքի զինծառայողներին և քաղաքացիներին՝ կոչ անելով չհակառակվել և աջակցություն ցուցաբերել ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի զորքերին:

Ձեռքի կիրառմամբ պատերազմին զուգորդող տեղեկատվական պատերազմն իրականացվում է տարբեր տեխնիկական միջոցների և հնարների օգնությամբ՝ հեռուստատեսության (հիմնականում՝ միջազգային, լայն լսարան ունեցող հեռուստաալիքների), քարոզչության, թուղիկների տարածման միջոցով: Այս տեսակետից հետաքրքիր է Վիետնամական պատերազմի ընթացքում ԱՄՆ-ի կողմից իրականացրած տեղեկատվական պատերազմը՝ թուղիկների միջոցով: Ինչպես

---

¹ Այդ տիպաբանության համաձայն, կոնֆլիկտների կողմերի համեմատելիության տեսակետից կոնֆլիկտները տեղի են ունենում «հավասար» կողմերի միջև (օրինակ, երկու արդյունաբերական պետությունների կամ երկու գերպետությունների միջև) և անհավասար կողմերի միջև (օրինակ, գերպետության և արդյունաբերական պետության միջև)՝ տես՝ ըստ Дорони́на Н. И. (1981). *Международный конфликт*. М.: *Международные отношения*, сс. 61-67.

նշում են հեղինակները, «Բաց ձեռքեր» կոչված քարոզչական կոմպանիայի ընթացքում Վիետնամի տարածք է նետվել շուրջ 50 միլիարդ թռուցիկ (հաշվարկների համաձայն, յուրաքանչյուր վիետնամցի զինվորին միջինում հասնում էր մոտ 1500 թռուցիկ):

Թռուցիկներում արժարժված էին հետևյալ հինգ թեմաներ-կոչեր.

1. Վախ մահվան նկատմամբ: Տարածված թռուցիկներում պատկերված էին սպանված զինվորներ, իսկ զուգորդող տեքստերն ասում էին այն մասին, որ դիմադրության շարունակումը կրեթի նմանատիպ մահվան:
2. Դժվարություններ: Ջինվորներին հիշեցնում էին իրենց ծանր կացության, դժվար կյանքի մասին, ինչպես նաև իրենց ցանկության մասին ապրելու իրենց ընտանիքների հետ:
3. Հավատի կորուստ կոմունիստական հաղթանակի նկատմամբ: Թռուցիկներով տարածվում էին տեքստեր այն մասին, թե իբրև վիետնամցի զինվորներին դավաճանել է իրենց կառավարությունը՝ մատնելով նրանց սովի և մահվան:
4. Ընտանիքի դժվարություններն առանց տղամարդու (առանց հոր, որդու, եղբոր): Ջինվորներին հիշեցվում էր, թե որքան դժվար են ապրում իրենց ընտանիքներն առանց իրենց, այն, որ պետք է թողնել մարտի դաշտն ու վերադառնալ ընտանիք: Թռուցիկներում պատկերվում էին դրվագներ ընտանեկան կյանքից, երբ, օրինակ, հայրը խաղում է որդու հետ: Այս քարոզչությունն օգտագործում էր վիետնամցու հավատարմությունն ու սերն ընտանիքի, որպես բարձրագույն արժեքի, նկատմամբ:
5. Հիասթափություն պատերազմի նկատմամբ: Այս տիպի թռուցիկներով տարածվում էր հետևյալ հաղորդագրությունն՝ ուղղված վիետնամցի զինվորներին. «Ձեր առաջնորդներն ուղարկել են ձեզ միայնակ մահվան՝ հեռու հարազատներից, տնից, նախնիների գերեզմաններից»¹:

Ավանդական, զենքի կիրառմամբ պատերազմի և տեղեկատվական պատերազմի միջև հիմնական տարբերություններից են.

---

¹ Почепцов, Г. Г. (2003). Информационно-политические технологии. Москва: Изд-во Центр, с. 360.

1. Ավանդական պատերազմի զինանոցը, հարծակման և նահանջի ռազմավարությունները, տեխնիկական հնարները և վնասի պատճառման չափերը հայտնի, հաշվարկելի, կանխատեսելի քանակական մեծություններ են, մինչդեռ տեղեկատվական պատերազմն անկանխատեսելի է: Տեղեկատվական պատերազմի դեպքում դժվար է կանխատեսել թշնամու ներազդման աղբյուրները և այդ ազդեցության ինտենսիվությունը, ազդեցության հնարավոր ալիքները, ուղղությունները: Այդ պատճառով դժվար է կառուցել տեղեկատվական պաշտպանության համարժեք համակարգ: Սա հատկապես վերաբերում է փոփոխվող, փոխակերպվող անցումային հասարակություններին, որտեղ առկա է արժեքային անորոշությունն ու անկայունությունը, վարքի նախկին մոդելների կորուստն ու նոր մոդելների չմշակվածությունը, սոցիալական դերերի խախտվածությունն ու սոցիալական սպասումների անհուսալիությունը: Այսպիսի պայմաններում մարդիկ հատկապես զգայուն են ցանկացած ազդեցության նկատմամբ, հեշտությամբ են յուրացնում ցանկացած նորամուծություն: Նրանց մոտ բացակայում է սեփական արժեքային պաշտպանության մեխանիզմը, որն ըստ էության կարող էր արդյունավետորեն կանխարգելել ցանկացած վնասակար արժեքային ներխուժում:

Սեփական արժեքային համակարգի կորստի (վակուումի) կամ անորոշության ժամանակ տեղեկատվական պատերազմն առավել արդյունավետ է: Բերվող փաստարկների դիմաց մարդիկ չունեն հակափաստարկներ, ուստի և ընդունում են ցանկացած բան առանց հակառակվելու: Դրա մասին է վկայում, մասնավորապես, նախկին խորհրդային հանրապետություններում ստեղծված արժեքային ճզնաժամը, որի մասին է վկայում, մի կողմից, մարդկանց սոցիալ-քաղաքական մասնակցության ցածր մակարդակը, պասիվությունն ու հիասթափությունը և, մյուս կողմից, ահռելի չափերի հասնող արտագաղթն արտասահման, որտեղից անընդհատ գովազդվում են արժանավայել կյանքի արևմտյան արժեքներն ու դրանց կրողները (հարուստ կենսակերպը, սոցիալական պաշտպանվածությունը, բարձրակարգ բժշկական և իրավաբանական սպասարկումը, կարգուկանոնը, շուկայի մեծությունն ու լայն սպառման ապրանքների բազմազանությունը, և այլն): Փաստորեն, այսօր ձգտում ենք նրան, ինչին հակառակվում էինք Սառը պատերազմի ժամանակ, և սա ակնհայտորեն վկայում է ԽՍՀՄ - ԱՄՆ միջև Սառը

(տեղեկատվական) պատերազմում ԱՄՆ-ի միանշանակ հաղթանակի մասին:

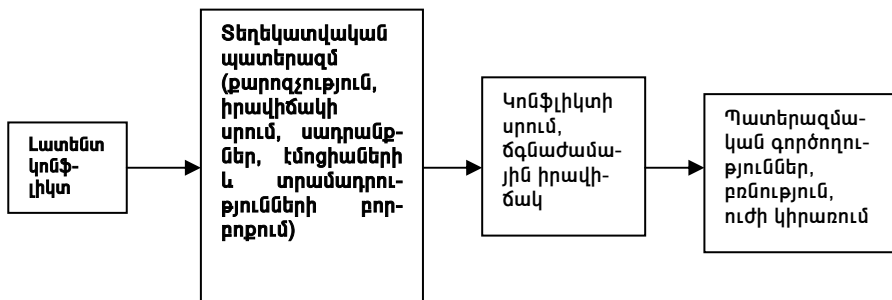
2. Ի տարբերություն զանգվածային ոչնչացման զենքի, որը վերացնում է պայթյունի տարածքում գտնվող բոլոր մարդկանց առանց որևէ տարբերակման, տեղեկատվական հարձակումները հարվածում են ընտրողաբար, ուղղված են ոչ բոլորին, այլ առանձին խմբերի: Որպես կանոն, դա արժեքային տեսակետից առավել անկայուն, մարզինալ խմբերն են, որոնք ավելի հեշտ են ծայրահեղությունների դիմում և հեշտությամբ ազդեցության տակ ընկնում: Մյուս կողմից, նման խմբերից են իշխանություններից կամ պետությունից դժգոհները, տուժածները, որոնք զուրկ են պետական խնամակալությունից (կենսաթոշակառուներ, բյուջետային հիմնարկների աշխատողներ, հաշմանդամներ, և այլն): Ազդելով նման մարդկանց թույլ տեղերին՝ հնարավոր է հասարակության մեջ անկայունություն ստեղծել, ընդհուպ մինչև հեղափոխությունն ու իշխանափոխությունը: Այսպես, ԽՍՀՄ քաղաքատարկյալներն այն խումբն էին, որոնք դժգոհ էին իշխող վարչակարգից և պատրաստ էին հեղաշրջման: Այդ խումբն առավել զգայուն էր այն տեղեկատվության նկատմամբ, որը քննադատում էր Խորհրդային Միությունն ու կոմունիզմը, մինչդեռ կուսակցական ապարատի համար նման տեղեկատվությունը հանցալի էր:

Այս տեսակետից հատկանշական են Ե. Բոբրովայի խոսքերը. «Սոցիալական փոփոխությունների ազենտներ են դառնում այն սերնդի ներկայացուցիչները, որոնց համար պատմական իրավիճակն անբարենպաստ է: Այդ սերնդի պատմական վարքն ուղղված է դեպի սոցիալական համակարգի փոփոխումը, որն առավելապես կհամապատասխանի տվյալ սերնդի ներկայացուցիչների ինքնիրացմանը»¹:

Երկարատև տնտեսական ճգնաժամի արդյունքում առաջացած աղքատների մեծամասնությունն այն խումբն է, որին ուղղված հակապետական, հակաիշխանական քարոզչությունը կարող է բերել ռեալ արդյունքների, նրանց կազմակերպել և դրդել հակաիշխանական գործողությունների, հեղափոխության: Դրա ակնառու օրինակներից է Յուկոտենբերյան հեղափոխությունը: Փաստորեն, տեղեկատվական պատերազմը կարող է նախորդել ռազմական գործողություններին՝ սրելով

¹ Боброва, Е. Ю. (1997). Основы исторической психологии. СПб., с. 97.

հասարակության մեջ առկա, լատենտ կոնֆլիկտը, այն հասցնելով ճգնաժամի և ուղղակի բախման: Տեղեկատվական պատերազմի ազդեցությունը կոնֆլիկտի զարգացման և պատերազմական գործողությունների ծավալման վրա կարելի է արտահայտել հետևյալ սխեմայով.

3. Ավանդական և տեղեկատվական պատերազմների միջև տարբերություններից մեկն այն է, որ ռազմական գործողությունների հետևանքներն ակնհայտ են (սպանվածներ և վիրավորներ, ավերված քաղաքներ, անօթևան մարդիկ, փախստականներ և այլն), մինչդեռ տեղեկատվական պատերազմի ազդեցության տակ հայտված մարդիկ կարող են նույնիսկ այդ մասին չիմանալ: Տեղեկատվական գրոհի ենթարկվողներին հաճախ թվում է, որ իրենց գաղափարական և գաղափարախոսական դիրքորոշումներն առաջացել են իրենց սեփական մտածողության մեջ՝ հիմնախնդիրների մասին խորհելու, միմյանց հետ հաղորդակցվելու ընթացքում, մինչդեռ իրականում դրանք բերվել և ներարկվել են արտաքին միջավայրից՝ տեղեկատվական-հաղորդակցական հնուտ, երկարատև և համբերատար ներազդման արդյունքում: Ինչպես գրում է այդ կապակցությամբ Գ. Գ. Պոչեպցովը, վտանգի զգացումը նման իրավիճակներում չի գործում, ուստի և հնարավոր չէ կանխարգելել տեղեկատվական հարձակումը¹:

Գ. Գ. Պոչեպցովն առանձնացնում է տեղեկատվական պատերազմի վարման հետևյալ սկզբունքները, կամ «աքսիոմները».

1. Տեղեկատվական պատերազմ կարելի է վարել և՛ մինչև սովորական պատերազմը, և՛ դրանից հետո, երկրորդ դեպքում

¹ Почепцов, Г. Г. (2001). Информационные войны. М.: "Рефл-бук", с. 77.

տեղեկատվական պատերազմը կարող է փոխարինել սովորական պատերազմին,

2. սովորական պատերազմի սկզբնական փուլը բնութագրվում է տեղեկատվական պատերազմի առավելագույն ինտենսիվությամբ, քանի որ այն ուղղված է տեղեկատվական-լրատվական օբյեկտների ոչնչացմանը,
3. տեղեկատվական պատերազմ սկսողը միշտ առավելություն է ստանում, քանի որ առաջինն է հարվածում, իսկ պատասխան հակահարվածը տեղի է ունենում միայն հարվածի բացահայտման դեպքում, այդ պատճառով այս կամ այն չափով ուշանում է,
4. տեղեկատվական պատերազմի ժամանակ զգայական, էմոցիոնալ ներազդմանը փորձում են բանական փաստարկի ուժ տալ, այն շնորհիվ ռացիոնալ իմաստով, հանդգել մարդկանց դրա ճշմարտացիության մեջ՝ օգտագործելով մարդկանց այն հանդգնումը, որ նրանք բանական էակներ են¹:

Տեղեկատվական պատերազմի ժամանակ հակառակորդին փորձում են տեղավորել մի անելանելի իրավիճակի մեջ, հանդգել և հավատացնել նրան, որ իր համար չկան այլընտրանքներ, բայց որ այդպես շարունակել հնարավոր չէ, պետք է ցանկացած գնով փոխել իրավիճակը, դուրս գալ հիմնախնդիրների և դժվարությունների լաբիրինթոսից, ճանապարհ գտնել տառապանքների փակուղուց: Նման հոգեվարք ձևավորելուց հետո մարդկանց առաջարկվում է խնդրի լուծման որևէ ճանապարհ, որը մատուցվում է որպես միակ հնարավորը: Բնականաբար, մարդիկ ընտրում են այդ ճանապարհը, մինչդեռ այն առաջին հերթին ձեռնառու է տեղեկատվական պատերազմը վարողներին, նրանց, ովքեր ձեռնարկել են տվյալ տեղեկատվական գրոհը:

Տեղեկատվական պատերազմի վարման տարբերակներից մեկն է այսպես կոչված «ուղեղների վլացումը» (brainwashing): Այս մեթոդը հիմնականում կիրառվել է Առաջին և Երկրորդ համաշխարհային պատերազմների, ապա՝ դրանց հաջորդած ռազմական կոնֆլիկտների ժամանակ, երբ պահանջվում էր համապատասխան գաղափարահոգեբանական աշխատանք տանել գերիների հետ՝ նրանց հավատափոխ

¹ Почепцов, Г. Г. (2001). Информационные войны. М.: "Рефл-бук", сс. 386-387.

ամելու և սեփական գործողություններին կողմնակից դարձնելու նպատակով: «Ուղեղների լվացման» մեթոդի կիրառումը, մասնագետների կարծիքով, բաղկացած է հետևյալ փուլերից.

1. Նույնականացման վերացումը. այս փուլում մարդուն փորձում են կտրել իր արժեքային համակարգից, սեփական պետության, ժողովրդի, պատմության, ընտանիքի հետ ունեցած կապից, համոզել նրանում, որ նա այլևս կապված չէ այդ արժեքների հետ (օրինակ՝ ասելով, որ պետությունը հրաժարվել է նրանից, գերիներին դավաճան և հանցագործ է համարում, այդ պատճառով նրանից հրաժարվել է նաև նրա ընտանիքը և այլն): Մարդուն փորձում են ցույց տալ կյանքի անդարձելիությունը, այն, որ նախկին կյանքն այլևս հնարավոր չէ վերադարձնել և կրկնել:
2. Մեղքի հաստատումը. երկրորդ փուլում մարդուն փորձում են համոզել, որ իր դժվարությունների և տառապանքների պատճառը ոչ թե պետությունն ու կառավարությունն է, այլ հենց ինքը, քանի որ հասուն մարդ է և կարող է ինքնուրույն խնդիրներ լուծել, ընտրություն կատարել:
3. Ինքնադավաճանում. այս փուլում մարդուն բերում են այն համոզման, որ անհրաժեշտ է հրաժարվել սեփական անցյալից և «սխալ կյանքից»:
4. Համապարփակ կոնֆլիկտն ու հիմնային վախ. այս փուլում մարդու մոտ ինքնության լիակատար կորստի վախ է առաջանում:
5. Մեղմություն և հնարավորություն. օգտագործելով մարդու մոտ ստեղծված ճգնաժամային հոգեվիճակը և ինքնությունը կորցնելու վախը՝ նրա հետ աշխատանք տանողներն իրենց ցուցադրական ջերմությամբ ու կարեկցանքով նրա վստահությունն են նվաճում՝ փոխարենը առաջարկելով օգնել հարմարվելու և վերականգնելու ինքնության հետ կապված արժեքային կողմնորոշումը (որպեսզի ներարկեն մոր արժեքներ):
6. Մեղքի խոստովանում. այս փուլում մարդուն առաջարկվում է խոստովանել մեղքերը՝ ինքնության վերածնման և նոր կյանքին պատրաստվելու նպատակով, ընդ որում, մեղք են հա-

մարվում մարդու կյանքի այն բոլոր դրվագները, որոնք հակասում են «ուղեղներ լվացողների» արժեքային համակարգին:

7. Մեղքի նպատակաուղղում. մարդ սկսում է մեղադրել իրեն ոչ միայն նրանում, ինչ գործել է, այլ նաև նրանում, որ ապրել է տվյալ պետությունում (օրինակ՝ կապիտալիստական ԱՄՆ-ում կամ տոտալիտար խՍՀՄ-ում), հանդիսացել է այդ «չարիքի» ներկայացուցիչը:
8. Տրամաբանական բացահայտում. մարդ քննադատում է իր յուրաքանչյուր արարքն ու քայլը, խոստովանում «մեղքերը»:
9. Առաջընթաց և ներդաշնակություն. խոստովանելով «մեղքերը»՝ մարդ հոգեկան խաղաղություն և հանգիստ է ձեռք բերում, նրան այլևս չի թվում, որ հանցագործ է և դավաճան, նա այսուհետև պատրաստ է պայքարել այն ամենի դեմ, որին ծառայել է նախկինում:
10. Վերջնական ընդունում և ամրապնդում. «ուղեղների լվացման» արդյունքում մարդ դառնում է անկեղծորեն համոզված և հավատող գործիք՝ իրեն «կյանքի վերադարձրածների» ձեռքերում¹:

Հետաքրքիր է նաև «ուղեղների լվացման» մեկ այլ տեխնիկան, ըստ որի տեղեկատվական-հաղորդակցական ներազդման օբյեկտ հանդիսացող մարդու (մարդկանց խմբի) համոզումներն ու գործողությունները պետք է փոխել՝ սկսելով փոքր, չնչին, աննկատ զիջումներից, որոնք ներազդման ընթացքում ընդունելի կդարձնեն նաև մեծ, եական փոփոխություններ և շեղումներ: Այս մեթոդն անվանում են «փոքրից դեպի մեծը»: Այսպես, կորեական պատերազմի ժամանակ² գերի ընկած ամերիկացի զինվորներին սկզբից խնդրում էին ընդամենը խոստովանել, որ «ԱՄՆ-ը ունեն որոշ թերություններ», իսկ «Սոցիալիստական երկրներում գործազրկություն չկա»: Այս չնչին, աննշան նկատառումներից հետո ամերիկացի գերիները կարող էին ավելի մեծ զիջումների

---

¹ Այդ մասին տե՛ս՝ **Brown J. A. C.** (1963). *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing.* Harmondsworth.; **Почепцов, Г. Г.** (2002). *Коммуникативные технологии двадцатого века.* М.: "Рефл-бук".

² Այս մասին տես, օրինակ՝ **Почепцов, Г. Г.** (2002). *Коммуникативные технологии двадцатого века.* М.: "Рефл-бук", сс. 128-134.

գնալ, օրինակ, մասնավորեցնել, թե որոնք են ԱՄՆ-ին հատուկ թերությունները: Դրանից հետո «ուղեղներ լվացողները» խնդրում էին նրանց միմյանց հետ քննարկել այդ թերությունները և դրանց պատճառները, որի արդյունքում այդ քննադատական վերաբերմունքն ամրապնդվում էր գերիների հիշողության մեջ: Բացի այդ, խմբային քննարկման արդյունքում գերիների մոտ տպավորություն էր ստեղծվում, թե իրենք ինքնուրույն եկան տվյալ եզրակացության: Դրանից հետո գերիներին խնդրում էին թղթի վրա շարադրել ԱՄՆ-ի՝ «իրենց կողմից նկատված» թերությունները, ապա այդ փաստաթղթի հետ ծանոթացնել մյուս գերիներին: Արդյունքում ամերիկացի գերիներն իրենց նամակներում հարազատներին նշում էին, թե որքանով են հիասթափվել իրենց «կապիտալիստական հայրենիքից»¹:

Փաստորեն, «փոքրից դեպի մեծը» մեթոդով կարելի է ցանկացած դրական և բացասական բան սովորեցնել: Այսպես, լողալ սովորեցնելու համար սկսում են ջուր մտնելուց և ջրում գտնվելու ժամանակահատվածի մեծացումից: Նմանատիպ մեթոդով են առաջանում նաև բացասական սովորություններ, օրինակ՝ ծխելը: «Ուղեղների լվացման» այս մեթոդը թույլ է տալիս որոշ ժամանակահատվածում ընդունելի դարձնել այն գաղափարներն ու սովորությունները, որոնք մինչ այդ, մեծ ծավալներով վերցրած, անընդունելի էին:

«Ուղեղների լվացման» մեթոդի հաջորդ սկզբունքն է «ինչպես բոլորը»²: Այս սկզբունքի համաձայն, խմբի վրա ներազդելու ժամանակ խմբի յուրաքանչյուր անդամ ավելի մեծ պատրաստակամությամբ է կատարում պահանջը, քանի որ «խմբում բոլորն են այդպես վարվում»: Օրինակ, երբ արևմտյան նորաձևությանը հետևելով՝ կուրսում ուսանողների մեծ մասը սկսում է ջինսեր հագնել, կուրսի մնացած ուսանողները ևս ձգտում են հետևել այդ ոճին: Նմանատիպ ձևով, այն, ինչ ընդունելի է դառնում ամերիկացի գերիների մեծ մասի համար (օրինակ՝ այն ներարկված միտքը, որ ԱՄՆ հրաժարվել են իրենց գերիներից), ընդունվում է նաև մնացածների կողմից: Այդ պատճառով տեղեկատվական կամ գաղափարախոսական պատերազմն ավելի արդյու-

¹ Նույն տեղում:

² Այս սկզբունքն առաջարկել է Գ. Գ. Պոչեպցովը՝ Почепцов, Г. Г. (2002). Коммуникативные технологии двадцатого века. М.: "Рефл-бук", с. 134:

նավետ է դառնում, երբ հաջողվում է որոշակի քանակությամբ համախոհներ ձեռք բերել, որոնք պատրաստ կլինեն ցուցադրաբար արտահայտել իրենց տեսակետն ու հիմնավորել սեփական ընտրությունը: Աղանդավորական շարժումների գործունեության սկզբունքներից մեկն է փողոցներով շրջելն ու մարդկանց հետ անմիջական շփման մեջ մտնելը: Սա թույլ է տալիս սեփական օրինակով ցույց տալ, թե այս կամ այն եկեղեցուն միանալը «միակ ճիշտ» քայլն է:

«Ուղեղների լվացման» սկզբունքներից է «միասնական գաղափարական խմբի ստեղծումը», որի համաձայն հասարակությունից առանձնացված ցանկացած սոցիալական խումբ սկսում է սեփական գաղափարախոսություն մշակել: Այսպես, առավել հեշտ են տարբեր ծայրահեղական, ֆաշիստական, ահաբեկչական կամ կրոնական կազմակերպությունների ազդեցության տակ ընկնում մարգինալ կամ խոցելի խմբեր, որոնք, հայտնվելով հասարակական գործընթացներից և կապերից դուրս, ինքնուրույն գործառնության համար անհրաժեշտ գաղափարական հիմքի կարիք են զգում: «Ուղեղների լվացման» դեպքում այդ գաղափարական հիմքը ձևավորվում է արտաքին միջամտության և նպատակաուղղված ներազդման արդյունքում:

«Ուղեղների լվացման» հաջորդ սկզբունքն է ժամանակի երկարատևության գործոնը. գաղափարական աշխատանքի ազդեցությունն ամրապնդվում է ժամանակի ընթացքում, յուրաքանչյուր նոր իրավիճակում, նոր շփումների շնորհիվ: Գաղափարական ազդեցության ենթարկվածը կարծես ապացույցներ և հաստատումներ է փնտրում շրջապատող միջավայրում և, գտնելով դրանք, ավելի ու ավելի է հաստատվում իր դիրքորոշման մեջ:

Այս տեսակետից առավել հետաքրքրական է «երեխային հանգեցման» սկզբունքը, որի համաձայն «ուղեղների լվացման» ժամանակ մարդուն ստիպում են ենթարկվել հրամաններին, գործել այլ մարդկանց թույլտվությամբ: Մարդու նման վարքը նման է երեխայի, որը նույնպես գործում է մեծերի թույլտվությամբ: Երբ հասուն մարդու հետ վարվում են ինչպես երեխայի, նա իր գիտակցությամբ ևս սկսում է երեխային նմանվել՝ պատրաստ լինելով ոչ միայն հետևել «մեծերի» հրամաններին և կարգադրություններին, այլ նաև սովորել, յուրացնել վարքի նոր մոդելներ, արժեքներ և նորմեր: Փաստորեն վերադարձը երեխայի կարգավիճակին թույլ է տալիս մարդու գիտակցության և վարքի մեջ գաղա-

փարական արժեքներ ներարկել «գրոյից սկսած», առանց խանգարող, կայուն արժեքային կողմնորոշումների¹:

Առանձին ուսումնասիրման կարիք է զգում այսօր տեղեկատվական պատերազմը Ինտերնետում: Ինտերնետային տեղեկատվության անսահմանափակությունն ու հասանելիությունը բոլորի համար իրական տեղեկատվական սպառնալիք է ստեղծում անհատի և հասարակության կայունության ու սոցիալական նորմերի գործառնության համար: Բանն այն է, որ Ինտերնետում տեղադրված տեղեկատվությունն ու քարոզչությունը հաճախ չեն վերահսկվում, ոչ ոք չի փորձում վերլուծել Ինտերնետային այս կամ այն էջն ու բացահայտել ուղղակի կամ թաքնված, սքողված փորձեր՝ ներազդել մարդկանց մտածողության, աշխարհայացքի, բարոյական ու սոցիալական նորմերի վրա, շահարկել և մանիպուլյացնել մարդկանց վարքն ու մտածողությունը, ապակողմնորոշել արտաքին աշխարհում և այլն: Բացի այդ, ոչ ոք չի փորձում ստուգել Ինտերնետում տեղադրված տեղեկատվության ճշմարտացիությունը:

Եթե ՁԼՄ-ներում, այդ թվում թերթերում, ռադիո- և հեռուստահաղորդումներում հնչեցված սուտը կարելի է պատժել՝ անմիջապես գտնելով դրա հեղինակներին ու մեղավորներին, ապա Ինտերնետում տեղադրված կեղծիքը պրակտիկորեն անպատժելի է, քանի որ հաճախ գործ ունենք հեղինակներ չունեցող տեղեկատվության հետ, որը ներկայացված է որպես չեզոք ինֆորմացիա:

Բացի այդ, եթե հեռուստա- կամ ռադիոհաղորդումների ցուցադրությունն ուղղված է բոլորին, ապա ինտերնետային տեղեկատվությունը պետք է հատուկ փնտրել, այցելել համապատասխան ինտերնետային էջեր, այսինքն, եթե այցելողն ինքն է ցանկացել ստանալ կեղծ տվյալներ, ապա այդ արել է գիտակցաբար, ուստի և միայն ինքն է մեղավոր: Այս պատրվակով Ինտերնետում տեղադրվում է ցանկացած տեղեկատվություն, այդ թվում ակնհայտ խաբեությունն ու կեղծիքը, որը պատահական այցելողների կողմից կարող է ընդունվել որպես ճշմարտություն:

Այսօր Ինտերնետը հասանելի է բոլորին, այդ թվում հասարակությանը ահաբեկող, ծայրահեղական, մարգինալ խմբերին, աղանդավորական շարժումների ներկայացուցիչներին, ֆանատիկներին և հոգե-

---

¹ Նույն տեղում, էջ 134-135:

կան հիվանդներին, որոնք փորձում են Ինտերնետի օգնությամբ քարոզել իրենց կեղծ արժեքները: Վերջիններս կործանիչ ազդեցություն են գործում առանձին, թույլ հոգեկան վիճակում գտնվող և կամք չունեցող մարդկանց վրա: Ինտերնետում կարելի է գտնել ահաբեկիչներին փառաբանող գովազդ, կոչեր միանալու «սուրբ պատերազմին» (ջիհադին), և այլն:

Սա հատկապես վերաբերում է Ինտերնետում տեղադրված տեղեկատվությանը այս կամ այն կոնֆլիկտի մասին: Այսօր բազմաթիվ միջէթնիկ կոնֆլիկտների լուսաբանումն Ինտերնետում արվում է ոչ թե նրա համար, որպեսզի մարդիկ տեղեկանան կոնֆլիկտի օբյեկտիվ կողմերի մասին, այլ հիմնականում քարոզչական նպատակներով: Նման տեղեկատվությունը հաճախ տրվում է ոչ թե բնադրյուրից, այլ այս կամ այն շահագրգիռ կողմի տեսակետից և ամբողջությամբ սև քարոզչություն է:

Ինտերնետային տեղեկատվությունն ունի բազմաթիվ առավելություններ հեռուստատեսության, ռադիոյի և մամուլի հանդեպ. մասնավորապես, Ինտերնետում տրվող տեղեկատվությունը միաժամանակ կարելի է ստանալ տարբեր, հաճախ միմյանց հակասող աղբյուրներից, հակառակ շեշտադրումներով, ուղղակի և սքողված քարոզչությամբ: Ինտերնետային կայքերում ներկայացվող տեղեկատվությունը համադրում է տեքստային և պատկերային միջոցների օգտագործումը՝ ստեղծելով ոչ միայն պատկերացում, այլ նաև էմոցիոնալ վերաբերմունք այս կամ այն երևույթի մասին, ինչը շատ կարևոր է տեղեկատվական պատերազմի վարման տեսանկյունից:

Ղարաբաղի և ղարաբաղյան կոնֆլիկտի մասին Ինտերնետում կարելի է տեղեկանալ մի քանի հիմնական և բազմաթիվ երկրորդական կայքերից, որոնք ըստ իրենց ծագման կարելի է բաժանել հայկական, արցախյան, ադրբեջանական, ինչպես նաև «չեզոք ծագման» տեսակների: Ղարաբաղյան հակամարտությանը նվիրված այդ տեսակի կայքերում առկա են տեղեկատվական պատերազմի իրականացման առանձնահատուկ միջոցներ, ռազմավարություններ, որոնք կարելի է բնութագրել որպես քիչ թե շատ արհեստավարժ և, համապատասխանաբար, քիչ թե շատ հաջողված:

Նկատելի է, որ հայկական և արցախյան Ինտերնետ-կայքերում տեղեկատվական պատերազմի մղման ձևերն ավելի սահմանափակ են,

քան՝ ադրբեջանականներում. մասնավորապես, ադրբեջանական կայքերում կիրառվում են տեղեկատվության մշտական մեկնաբանումներ, տեքստային տեղեկատվությունը մշտապես զուգորդվում է պատկերային միջոցներով՝ սարսափեցնող կամ մեղքի զգացման առաջացմանն ուղղված լուսանկարներով, պատկերավոր և զռեհիկ արտահայտություններով, որոնք ուժեղ ազդեցություն են գործում ունկնդրի վրա: Նկատվել է, որ հայկական և արցախյան կայքերում տրվող տեղեկատվությունն ու օգտագործվող քարոզչական մեթոդներն ուղղված են հիմնականում բանականությանը, տրամաբանական ընկալմանն ու վերլուծական ունակություններին, մինչդեռ ադրբեջանականները՝ զգայական-էմոցիոնալ արձագանքին, կրքերի առաջացմանն ու ակտիվ անտրամաբանական գործողությունների կատարմանը: Վերջինս ոչ մի դեպքում չի կարելի անտեսել, քանի որ հենց զգայական-էմոցիոնալ և անտրամաբանական գործողություններով են հաճախ բնութագրվում զանգվածային վարքն ու գործողությունները:

Նկատվել է, որ ադրբեջանական ինտերնետ-կայքերում ակտիվորեն փորձում են յուրացնել և օգտագործել Արցախի հայկական սիմվոլները, պատկերանշանները: Հայտնի է, որ ադրբեջանական քարոզչության մեջ արցախյան խաչքարերն անվանվում են «ալբանական»: Հայկական սիմվոլների օգտագործման ադրբեջանական տարբերակներից է նաև քրիստոնեական խաչի պատկերի օգտագործումը ադրբեջանական <http://www.karabakh.gen.az> կայքում, որտեղ գլխավոր էջում պատկերված է խաչ՝ թրի տեսքով, որով երեխա է սպանված: Սրանով ադրբեջանցիներն արտահայտում են իրենց խորատելությունը ոչ միայն հայկականի, այլև ընդհանրապես քրիստոնեական արժեքների նկատմամբ:

Ադրբեջանական այդ կայքում տեղադրված տեղեկատվությունը անգլերեն լեզվով է, ինչը նշանակում է, որ կայքում տարվող տեղեկատվական պատերազմն ու քարոզչությունը ուղղված է դեպի «դուրս», դեպի արտաքին միջավայրն ու արտասահմանցի ունկնդրողը, որին փորձում են ադրբեջանցիների կողմնակիցը դարձնել: Դրան է ուղղված, մասնավորապես, այդ կայքում տեղադրված հաղորդագրության թեմաների անվանումների շարքը, որոնք իրենցից ներկայացնում են բառակապակցություններ՝ հակահայկական բացասական իմաստով, օրինակ՝ «Հայկական ահաբեկչություն», «խոջալիի ողբերգություն», և այլն:

Կայքի առաջին էջի մեծ մասը զբաղեցնում են լուսանկարներ, որոնք պատկերում են ադրբեջանական զինված ուժերի տարբեր զորատեսակներ: Այդ պատկերները ներկայացված են ոգևորվածությամբ և ուղղված են ցուցադրելու սեփական բանակի մարտունակությունն ու պատրաստվածությունը: Կայքի ընդհանուր ոճն ու ձևավորումը ռազմատենչ է, համադրում է հոռետեսական զնահատականներ, ագրեսիվ արտահայտություններ և մեկնաբանություններ. Հայաստանի պատմությունը կայքում ներկայացված է որպես «դավադիր և հակաթուրքական»: Կայքում օգտագործվում է Garabagh բառը: Կայքի պատկերավոր միջոցների շարքում առանձնահատուկ ուշադրություն է գրավում քարտեզը, որն ուղեկցվում է հետևյալ վերնագրով. «Ադրբեջանական տարածքը՝ օկուպացված հայերի կողմից»:

Պետք է նշել, որ հայկական տեղեկատվական պատերազմը տարվում է այլ միջոցներով՝ շեշտադրումն անելով պաշտոնական տեղեկատվության, օբյեկտիվ-ճշմարիտ լինելու, ապացույցներ բերելու և խաղաղության արժեքը մատնանշելու օգնությամբ: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պաշտոնական ինտերնետային էջը (<http://www.nkr.am>) ներկայացնում է միայն պաշտոնական, ուստի և վստահելի տեղեկատվությունը Արցախի պատմության, այսօրվա վիճակի, հասարակական, քաղաքական, մշակութային կյանքի, ղարաբաղյան կոնֆլիկտի մասին, քաղաքական մարմինների, պաշտոնյաների մասին, տալիս է անհրաժեշտ հասցեներ և այլն: Նման տեղեկատվությունն ունի ինչպես հեղինակներ, այնպես էլ պատասխանատուներ, որոնք ներկայացնում են ԼՂՀ-ն պաշտոնական մարմիններն ու կազմակերպությունները: Այս տեղեկատվությունը ստուգելի է, ուստի և կարող է վստահելի համարվել:

Ի տարբերություն, <http://www.karabakh.org> ինտերնետային էջում ներկայացվող տեղեկատվությունը՝ պատրաստված ադրբեջանական մասնագետների կողմից, արտահայտում է ոչ թե պաշտոնական, այլ շահագրգիռ վերաբերմունք ղարաբաղյան կոնֆլիկտի նկատմամբ, ուստի և իրենից ներկայացնում է ոչ թե տեղեկատվություն, այլ անստուգելի, անպատասխանատու քարոզչություն: Այստեղ խոսվում է այնպիսի կեղծ քարոզչական գաղափարների մասին, ինչպիսիք են «հայկական ահաբեկչությունը», «ադրբեջանցիների ցեղասպանությունը հայերի կողմից», և այլն: Այս ինտերնետային էջի ձևավորումը, հատկապես

“Karabakh” անվանումն արված են մահմեդական տառատեսակով, համապատասխան մշակութային հնչերանգներով, որպեսզի պատկերացում ստեղծեն, թե իբր Ղարաբաղը պատկանում է աղբբեջանցիներին: Այստեղ տեղադրված նյութը մատուցվում է ինչպես անգլերեն, այնպես էլ ռուսերեն լեզուներով, որպեսզի հասանելի լինի շատերի համար:

Պետք է նշել, որ կայքի ձևավորման առանձնահատկություններից է այն, որ կայքի հասցեով հնարավոր չէ որոշել դրա ծագումը: Կայքի հասցեում ոչինչ չի խոսում աղբբեջանական պատկանելության մասին, իսկ հասցեի մի մասը կազմող karabakh բառը այդ կայքը հեշտ հասանելի է դարձնում Ղարաբաղի մասին անգլերեն լեզվով տեղեկատվություն փնտրողների համար, քանի որ հենց karabakh բառն է նշվում որոնող կայքերում, և մշտապես առաջին հերթին ի հայտ է գալիս տվյալ կայքը:

Գոյություն ունի մաև հայկական Ինտերնետ-կայք karabakh բառի առկայությամբ հասցեում (<http://www.karabakh.am>): Կայքը կոչվում է «Ղարաբաղը և տարածաշրջանը», ստեղծված է հայ մասնագետների կողմից և որպես հիմնական նպատակ նշում է հետևյալը՝ «Ներկայացնել գիտական-օբյեկտիվ տեղեկատվություն Լեռնային Ղարաբաղի մասին՝ տարածաշրջանային գործընթացների և հիմնախնդիրների համատեքստում, և դրա հիման վրա նպաստել հակամարտության խաղաղ լուծմանը, խաղաղության և կայունության հաստատմանը տարածաշրջանում»: Կայքը ներկայացված է Ինտերնետում անգլերեն և ռուսերեն լեզուներով: Պետք է նշել, որ կայքի ձևավորումը բոլորովին չի նպաստում տեղեկատվական պատերազմի մղման ռազմավարություններին և պահանջներին, այն հիմնականում ունի տեքստային բնույթ և աղքատիկ պատկերային ուղեկցում: Տեքստային տեղեկատվությունը ներկայացված է ըստ թեմատիկ վերնագրերի, որոնցից առավել հետաքրքրական են փաստագրական և պատմաժողովրդագրական տեղեկություններն ըստ Արցախի մարզերի:

Ինտերնետ-տարածության առանձնահատկությունը հանդիսացող անկառավարելի կայքերի և տեղեկատվության առկայությունը հաճախ ակնհայտ են դառնում հենց տեղեկատվական պատերազմի վարման ժամանակ, երբ մասնակիցներից ոմանք իրականացնում են կեղծ տեղեկատվության և ապակողմնորոշման ռազմավարություն: Նման ռազմավարության իրականացման փայլուն օրինակներից է Հեյդար Ալիևի

Հիմնադրամի կողմից ստեղծված Ինտերնետ-կայքը՝ նվիրված դարաբաղյան հակամարտությանը (<http://www.azerbaijan.az>): Կայքը ստեղծված է ադրբեջաներեն, անգլերեն և ռուսերեն լեզուներով և ներկայացնում է տեղեկատվություն մի շարք թեմաներով, որոնց վերնագրերը, ինչպես արդեն նշված ադրբեջանական այլ կայքերում, իրենցից ներկայացնում են բացասական իմաստ ունեցող, ագրեսիվ կամ հոռետեսական բնույթի բառակապակցություններ և արտահայտություններ, մասնավորապես՝ «Հայկական ագրեսիա», «Հունանիտար ճգնաժամ», «Հայկական ահաբեկչություն», «Ղարաբաղի հիմնախնդիրը և հայկական հարցը», «Խոջալիի ցեղասպանությունը» և այլն: Կայքում տեղադրված յուրաքանչյուր տեքստ ուղեկցվում է հակահայկական մեկնաբանություններով, օրինակ. «Հայաստանի կողմից Ադրբեջանի նվաճման և բռնի ենթարկման պատմական արմատները անհրաժեշտություն են ստեղծում հաշվի առնելու հայերի պատմության որոշ հարցեր առհասարակ: Այդ պատճառով, հենց որ ներքին և միջազգային իրավիճակը ստեղծել է բարենպաստ պայմաններ, հայերն ամեն զնով փորձել են իրագործել իրենց դավադիր նպատակները...»:

Կայքում տեղադրված մեկնաբանությունները ուղեկցում են յուրաքանչյուր հոդված, կայքն ունի հոռետեսական-ագրեսիվ հնչերանգ, այն նվազագույնի է հասցնում ունկնդրի սեփական տրամաբանական-վերլուծական ջանքերը՝ մեկնաբանելով և պատրաստի մատուցելով յուրաքանչյուր տեղադրված նյութ, ունկնդրի փոխարեն իրեն մատուցելով պատրաստի հետևություններ: Սակայն, տեղեկատվական պատերազմի վարման նման ռազմավարությունը հազիվ թե արդյունավետ լինի այն դեպքերում, երբ կայքի ունկնդիր լինեն գիտաուսումնական նպատակներով տեղեկատվություն փնտրող անձինք, որոնց հարկավոր է ոչ թե մեկնաբանություն, այլ սկզբնաղբյուր և փաստեր՝ սեփական վերլուծություն և հետևություններ անելու համար:

Ինտերնետ-տարածության մեջ առկա են բազմաթիվ կայքեր, որոնցում դարաբաղյան հակամարտությանը նվիրված տեղեկատվությունը երկրորդական է այդ կայքերի համար: Նման կայքերում այդ տեղեկատվությունը հիմնականում չի ուղեկցվում քարոզչության ակտիվ մեթոդների օգտագործմամբ, հիմնականում տրվում են որոշակի դրույթներ և որոշակի սկզբունքով ընտրված փաստաթղթեր, որոնք արտահայտում են կայքը ներկայացնող կողմի տեսակետը: Այսպես, օրինակ,

Ադրբեջանական գենդերային տեղեկատվական կենտրոնի կայքում (<http://www.gender-az.org>) ղարաբաղյան հակամարտությանը նվիրված տեղեկատվությունը տեղակայված է «Գենդեր և բռնություն» թեմատիկ բաժնում. հետաքրքրական է, որ այդ բաժնում առկա է միայն ղարաբաղյան հակամարտությանը նվիրված՝ «Ղարաբաղյան հակամարտության լուծման տարբերակները. գաղափարներ և իրականություն» վերնագրով հոդվածը (հեղինակներ՝ Տոգրուլ Ջուվառլի և Ալի Աբասով): Սա նշանակում է, որ կայքի հեղինակները, չկարողանալով խուսափել Ադրբեջանում առկա համընդհանուր գաղափարախոսական քաղաքականությունից, իրենց կայքում այդ գաղափարախոսությանն իրենց տուրքը նատուցեցին, ինչը ակնհայտորեն արհեստական տպավորություն է ստեղծում: Հոդվածում ղարաբաղյան հակամարտությունը քննարկվում է՝ առանց ակներև գաղափարախոսական ճնշումների ընթերցողի հանդեպ, այստեղ պարզապես շարադրված է պաշտոնական ադրբեջանական տեսակետն ու դեպքերի ընթացքը:

Ղարաբաղյան հակամարտությանը անուղղակիորեն նվիրված հայկական կայքերից է այսպես կոչված, Հայկական տունը (<http://www.armenianhouse.org>): Կայքը նվիրված է հայոց պատմությանը, հայ գրականությանն ու արվեստին: Կայքի թեմատիկ բաժիններից մեկն է Արցախը (Ղարաբաղ): Կայքը նախատեսված է հիմնականում մասնագիտական լսարանի համար, այստեղ ներկայացված են հայ և արտասահմանցի գիտնականների և գրողների կողմից հրատարակված աշխատությունների ամբողջական տեքստերը՝ առանց հատուկ մեկնաբանությունների: Կայքում չեն օգտագործվում տեղեկատվական պատերազմին հատուկ ռազմավարություններ, օրինակ՝ պատկերային միջոցները, ինչը, սակայն, պատմությանը, գրականությանն ու արվեստին նվիրված կայքի համար կարելի է թերություն համարել:

Արցախի մասին դրական-կառուցողական բնույթի տեղեկատվությանը նվիրված կայքերից է <http://www.karabakh.biz> հասցեում տեղադրված Ինտերնետ-կայքը, որը գրանցված է Լիբանանում: Կայքի լեզուն է անգլերենը, կայքը հեշտ է գտնել, քանի որ karabakh բառով Ինտերնետում տեղեկատվություն փնտրելիս այդ բառի պարունակությամբ հասցեներն են առաջին հերթին ի հայտ գալիս: Այս կայքում, ի տարբերություն նախորդ օրինակների, Ղարաբաղը ներկայացված է ոչ թե որպես հակամարտության դաշտ, այլև որպես ձեռներեցության ու բիզ-

Մեսի իրականացման հարմար և հետաքրքիր տարածք, որտեղ ձեռք-բերված զինադադարն ու խաղաղությունը այն նախապայմաններն են, որոնք արդեն իսկ բիզնեսի իրականացման մեծ հնարավորություններ են ստեղծում: Կայքում տեղադրված «Ղարաբաղի բիզնես-տեղեկատուն» անչափ կարևոր տեղեկատվություն է հաղորդում այստեղ իրականացվող բիզնեսի, ձեռնարկատիրության համար առկա մեծ հնարավորությունների մասին: Այսպիսով, կայքի գաղափարախոսությունն ուղղված է քարոզելու Ղարաբաղում խաղաղության հաստատման անտեսական շահավետությունը:

Պետք է ասել, որ որոշ Ինտերնետ-կայքերում ղարաբաղյան հակամարտությունը ներկայացված է որպես գիտական հիմնախնդիր: Հայտնի է, որ ցանկացած քաղաքական հակամարտություն գիտական ուսումնասիրությունների առարկա է դառնում, և ղարաբաղյան հիմնահարցը բացառություն չէ: Սակայն, հետաքրքրական է, որ որոշ Ինտերնետ-կայքերում ղարաբաղյան հակամարտության քննարկումը գիտական ոճով նպատակ ունի օբյեկտիվության և գիտական ճշմարտության հովանու ներքո իրականացնել քաղաքական գաղափարախոսությանը հատուկ տեղեկատվական ազդեցությունն ու կողմնակալ քարոզչությունը: Գիտականության ոճի օգտագործումը քարոզչական նպատակները արտահայտվում են նրանում, որ կայքերում ներկայացվող տեղեկատվությունը մատուցվում է գիտական հասկացություններով և տերմիններով, այստեղ միախառնվում են չեզոք գիտական սահմանումներն ու առանձին անհատների սուբյեկտիվ դատողությունները, որոնք իբրև գիտական հետազոտության մի մասն են հանդիսանում: Բացի այդ, գիտականության ոճի ծառայեցումը քարոզչական նպատակներին, այդ քարոզչության զոհն է դարձնում նաև մասնագիտական լսարանը:

Այս տեսակետից հետաքրքիր է «Տարածաշրջանային հակամարտություններն ու զանգվածային լրատվության միջոցները» վերնագրով ադրբեջանական Ինտերնետ-կայքում իրականացվող տեղեկատվական պատերազմը (կայքի հասցեն է <http://conflicts.aznet.org>): Կայքը ռուսերեն լեզվով է, այստեղ ակտիվորեն օգտագործվում է գիտական տերմինաբանություն, որին միախառնված է «Անջատողականություն» (сепаратизм) բառը. դրա օգնությամբ կայքի հեղինակները «քաղաքագիտական» վերլուծության են ենթարկում Չեչնիայի, Վրաստանի և Ղարաբաղի հիմնախնդիրները:

Ադրբեջանական պաշտոնական քարոզչությունն այստեղ սքողված է գիտական վերլուծության շղարշով. տպավորություն է ստեղծվում, որ կայքի հեղինակները նպատակ չունեն քարոզելու սեփական դիրքորոշումը, այլև մասնագիտության առումով իրականացնում են համեմատական քաղաքագիտական վերլուծություն, որում Ղարաբաղյան հակամարտությունը լոկ օրինակ է: Մասնավորապես, կայքում տեղադրված են հակամարտությունների տարբեր տեսակների սահմանումներ, որոնք կայքի հեղինակների կողմից վերցվել են գիտական գրականությունից: Հակամարտությունների այդ տեսակների սահմանումներն իրենց բովանդակությամբ չեզոք են: Սակայն, հետաքրքրականն այն է, որ կայքում իրականացվող քարոզչության դրսևորումը նկատելի է նրանում, որ հեղինակները այդ չեզոք սահմանումների օգնությամբ փորձում են սահմանել Ղարաբաղյան հակամարտությունը՝ բնականաբար ընտրելով սահմանումներից այն, որը համապատասխանում է իրենց կողմնակալ ռազմավարությանն ու շահերին: Արդյունքում Ղարաբաղյան հակամարտությունն իբրև գիտական սահմանում է ստանում որպես «անջատողական շարժում», և թվում է, թե Ղարաբաղյան հակամարտության այդպիսի սահմանումը գիտության մեջ ընդունված սահմանման մի մասն է, ուստի և ճշմարիտ է:

Ընդհանրապես, ադրբեջանական քարոզչության մեթոդներից է սուբյեկտիվ կարծիքների հիմնավորումը օբյեկտիվ աղբյուրներով: Տեղեկատվական պատերազմի այս ռազմավարությունը դրսևորվում է, մասնավորապես, նրանում, որ հաճախ ադրբեջանական ՁԼՄ-ներում և Ինտերնետ-կայքերում արտահայտվում են հակահայկական կարծիքներ, որոնք իբրև ասվել են հայ հեղինակների՝ հայ քաղաքական գործիչների, գրողների, պատմաբանների, լրագրողների կողմից: Այսպես, օրինակ, քննարկելով Ղարաբաղյան հակամարտության փուլային լուծման ադրբեջանական տարբերակը, ադրբեջանցի հեղինակը նշում է հայ քաղաքական պաշտոնյայի ազգանունն ու նրա համաձայնությունն այդ տարբերակին: Տպավորություն է ստեղծվում, որ եթե հայ դիվանագետը համաձայն է ադրբեջանական տեսակետի հետ, ապա այդ տեսակետը, ըստ հայ ունկնդրի, իրոք նպատակահարմար է, կամ էլ նշվող հայ դիվանագետը դավաճան է, կամ էլ պարզապես անգրագետ: Ամեն դեպքում, քարոզչության այս մեթոդի օգտագործման դեպքում ադրբեջանական լսարանում անրապնդվում է այն հանդուժումը, որ «նույնիսկ հա-

յերն են ստիպված համաձայնվելու իրենց դիրքորոշման արդարացիության հետ:

Իրականում, մման տեղեկատվության մեջ նշվող հայ գործիչները կա՛մ առհասարակ գոյություն չունեն, կա՛մ էլ մման կարծիք երբևիցե չեն հայտնել:

Ինչպես տեսնում ենք, տեղեկատվական պատերազմի վարման ռազմավարությունների ուսումնասիրությունը ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ կիրառական կարևոր նշանակություն, այն կարող է նպաստել հակամարտության կարգավորման և լուծման գործում տեղեկատվական առավելությունների ձեռքբերմանը: